

Dobrica a vészben avagy Egy Velika Drenova-i Budapesten 1956 októberében

Dobrica Ćosić szerb író 1956. október 23-án érkezett Budapestre a Kultúrkapcsolatok Intézetének meghívására egy nemzetközi írókonferenciára. Ködös, nedves volt a hajnal, amikor vonatja befutott a budapesti pályaudvarra. Már a jugoszláv nagykövetségen az a hír fogadja, hogy „Magyarország forrong”. Később az írószövetségben figyelemre sem méltatják, mindenki mással van elfoglalva. Veres Pétertől, az írószövetség akkori elnökétől megtudja, hogy az írószövetség és az egyetemisták nagygyűlést szerveznek a Petőfi-szobornál. Veres Péter őt is meghívja.

Miközben a Petőfi-szobor tövében a beszédeket hallgatja, reszket, és könnyeit törölgeti. Felkéri, mondjon beszédet, de visszautasítja. Később már bánja. Amikor a menettel együtt Buda felé halad, úgy érzi, ismét partizán, s mintha puska lógna a vállán. Egészen egzaltált, s mindenkit meg szeretne csókolni maga körül. Amikor azonban megpillantja a hatalmas Kossuth-címert, kellemetlen érzés keríti hatalmába. Nacionalista elemeket vél látni a címeren (a sávok és a hármasság). „Itt ma esedő Magyarországnak sorsa” - gondolja magában.

A tömeggel visszatér Pestre, a Kossuth Lajos térre, felszorul a Parlament lépcsőire. Naplójában, melyet először a Borba című belgrádi napilapban tett közzé, majd könyv alakban is megjelent (magyarul két kiadást is megért), feljegyzi: „Meg vagyok győződve, hogy ebben a pillanatban a magyar történelem új fejezete kezdődik. Aggódom, és el vagyok keseredve. „Nincs meglepődve a magyar kommunisták és a Magyar Dolgozók. Pártjának magatartásával. „Én, egy jugoszláv, jobban ragaszkodom a szocializmushoz Magyarországon, mint a magyar kommunisták?” - teszi fel magának a kérdést. Miközben új pesti ismerőseivel egy vendéglőben sörözik, azon morfondíroznak, hogy a magyar kommunista vezetés nem érzi a pesti utcán tüntető tömeg forradalmi erejét, de azt sem - gondolja Ćosić, hogy ebben a tömegben „ellenforradalmi gyűlölet” is lakozik.

Elsodródik a Dózsa György útra, a Sztálin-szoborhoz. Szemtanúja a szobor ledöntésének, a tömeg ujjongásának. Ebben ő hisztériát és abszolút gyűlöletet

lát. Felteszi a kérdést: miért azonosítják Sztálint a Szovjetunióval és az orosz néppel? (Erről egyáltalán nem volt szó az '56-os forradalomban, s a „Ruszkik haza!” jelszó nem az oroszokra mint népre, hanem a szovjet katonákra mint megszállókra vonatkozott, tehát a tüntetők nem az orosz nép, hanem a megszálló szovjet katonák ellen tiltakoztak.) Ćosić a Sztálin és a szovjetek elleni tiltakozásban sovinizmust és nacionalizmust látott.

Az október 23-i áldozatokkal kapcsolatban felveti a kérdést, vajon a fiatal felkelők a szocializmusért vagy a régi, horthysta Magyarországért estek-e el. A választ a maga módján ő adja meg: „Ezért is, azért is.” Tudjuk, hogy ilyen dilemma akkoriban nem állt fenn, a felkelők semmiképpen sem harcoltak valamiféle horthysta eszméért, de biztos, hogy a sztalinista, rákosista úgynevezett szocializmusért sem. Követeléseik, melyek a felkelés első napjától kezdve ismeretesebbek voltak, egész nyíltan a többpártrendszerre vonatkoztak, de Dobrica Ćosić, aki 1956-ban még mélységesen hitt a kommunizmusban, szocializmusban, a többpártrendszert csak egy régi, konzervatív rendszerrel tudta azonosítani. A törés őbenne csak jóval később következett be, s csak a titóizmus összeomlása után ismerte fel a többpártrendszer szükségességét. A nacionalizmustól azonban - melynek néhány jelét '56-os naplójában is megtaláljuk - talán a mai napig sem szabadult meg teljesen.

Ćosić meglátását az jellemzi, hogy fél a kommunizmus bukásától - kommunizmuson ő már nem a sztálinizmust érti - és a magyar nacionalizmustól, az esetleges revíziós törekvésektől. Biztosra veszi, hogy a felkelés kezdeti, demokratikus követelése után ellenforradalom, irredentizmus, fasisztabaráság, a szocializmus elleni harc következik. Ez a kommunistáknak abból a véleményéből ered, hogy mindenki, aki nem áll az ő oldalukon, az fasiszta, irredenta, ellenforradalmár stb. Ez meglátásból már az 1953-as kelet-németországi események idején, az 1968-as csehszlovákiai tavasz esetében, majd Lengyelországban is. A megtörténe- kért Ćosić a magyar pártvezetést hibáztatja: „A magyar párt nem nőtt fel ehhez a helyzethez” - írja.

Egyébként annak örült, hogy a belgrádi kormány üdvözölte az akkor megalakult Nagy Imre-kormányt. Tehát ha Belgrád igent mond, Čosić megnyugszik.

Az események azonban továbbra is nyugtalanítják. Látja, hogy a magyar munkásság is a felkelők mellé állt, s ezért felteszi a kérdést: „Miért segítik a munkások azokat, akik a kapitalista Magyarorszáért harcolnak?” Tudjuk, hogy az '56-os forradalomban szó sem volt arról, hogy valaki a kapitalizmusért harcol, ez csak elvakult kommunisták agyréme volt. Mivel azonban Čosić nem látta a magyar kommunisták szerepét a felkelésben, máris a kapitalizmus visszaállításától félt. Milyen rendszer, milyen proletárdiktatúra volt az, kérdezi, amely ellen még a munkásság is felkelt? Kételyei időnként érdekes irányba fordulnak. Nem érti például, hogy milyen szocializmus volt Magyarországon, milyen forradalmi kormány állt az élén, ha nem lehetett meg szovjet csapatok nélkül. Itt persze hazabeszél, hisz a titoista Jugoszláviában fennállt az úgynevezett szocializmus szovjet csapatok nélkül is. Elegendő volt a hazai erőszakszervezet.

Október 25-én feljegyzi, hogy a jugoszláv - magyar határ kiigazításáról hallott követelést a tüntetésen, s rögtön arra gondol, hogy ez csak úgy történhet meg, ahogy Horthyék csinálták 1941-ben. Bizonyára azért vélekedik így, mert lelkiismeret-furdalást érez Trianon miatt.

Čosić ezekben a napokban a Margit-szigetről beszélt a városba, ha az utcai harcok szüneteltek. Szemtanúja volt annak, ahogy néhány pesti lány láncot alkotva megállított egy szovjet harckocsit, de állítólag egy utcai lincselést is látott. Nem tetszik neki, hogy az épületekről leszedik a vörös csillagot, de nincs ereje szembehelyezkedni ezzel. Elismeri, hogy ami Magyarországon történik, az felkelés, melynek célja a függetlenség. Ezért harcolnak a kommunisták, a horthysták (!), a jobboldaliak, de nem tudni, ki szerzi meg a hatalmat. A Margit-szigeti Nagyszállóban, ahol lakik, egy ugyancsak ott tartózkodó szovjet tanár azt mondja, hogy ami Magyarországon történik, az burzsoá nacionalizmus. Čosić nem ért egyet vele.

Nemhiába volt Čosićnak alapos marxista - leninista elméleti tudása, október 26-án ezt írja naplójába: „Ha a haladó szellemű magyarok nem szervezkednek, ha nem szűnik meg a fegyveres harc, Magyarország sorsát a szovjet kormány fogja eldönteni.” Ez a megállapítása, sajnos, igaznak bizonyult. Jól ismerte a szovjet rendszert, a kommunista érdekeket. „Ilyen drámát - írja a továbbiakban - a második világháború óta nem lá-

tott a világ. Mintha az emberek beletörődtek volna a szocializmus temetésébe. Mintha valaki szabotálna. Igen, a helyzet bonyolult - állapítja meg -, rendkívül bonyolult, Bátornak, becsületesnek kell lenni, de kockáztatni is kell.”

Huszonhetedikén az előző napi állítását egy kissé módosítva ezt írja naplójába: „Magyarország sorsa ezekben a napokban a barikádokon dől el.” Tehát nem a szovjet kormány, hanem a két, szemben álló fél: a fegyverek.

Akkor még mint meggyőződéses kommunista jegyzi le 28-án, hogy értesülései szerint Budapesten kommunistákat végeznek ki, a párttagok illegalitásba vonulnak. A már említett szovjet professzor, bizonyos Szidorov, a Nagyszálló kényelmes karosszékében ülve azt kérdezi: „Miért gondolták a magyarok, hogy Magyarország nem független, s nem egyenrangú a Szovjetunióval? Az események rendje be fogja bizonyítani - így a szovjet professzor -, hogy ez a felkelés a szocializmus ellen irányul. (Egy szovjet tudós mást nem is tud elképzelni: a szovjet igazság az egyetlen és végső igazság. Mindenki, aki másképp gondolkodik és cselekszik, az a szocializmus ellensége. Mint azóta tapasztaltuk, „az események rendje” egészen mást bizonyított be.)

Budapesti tartózkodásának utolsó napján a jugoszláv nagykövetségen Čosić találkozott Ivan Ivanjival, aki egy belgrádi lap tudósítójaként járt akkoriban a magyar fővárosban. Ivanji mint meggyőződéses kommunista háttorzongató történeteket mesélt a budapesti eseményekről: a lincselésekről, kommunisták üldözéséről, sőt azt is elmondta, hogy egy (szerinte) ellenforradalmi bizottságot egy horthysta (!) tiszt vezet, a felkelők az oroszok és Nagy Imre ellen (!) harcolnak, Kecs-keméten a katonaság felszámolt egy fasisztabarát fegyveres csoportot. Vidéki progromokról is regélt a későbbi jugoszláv államelnöknek Tito egykori tolmácsa, aki a kommunizmus összeomlása óta a kapitalista Nyugaton él, de értesüléseim szerint a mai napig sem változtatta meg véleményét '56-ról, s talán nem is bánja, hogy annak idején szégyenletes regényt írt a magyar forradalomról, tele ellenforradalommal, lincselésekkel, pogromokkal. Ám lelke rajta.

A naplójának mindenesetre van véleménye az eseményekről, habár nézetének háttérében ott van a kommunista meggyőződés, a kommunizmusért való aggodalom. Ironikusan ír Mindszentyről, a szabad sajtóról („a papírost most gépfegyverrel osztják”). Felháborodottan számol be - persze egyoldalúan, pontos információk híján - a Köztársaság téri partház elleni ostromról, a kivégzésekről, akasztásokról, az ÁVH-sok hullá-

jának elégetéséről. Az utcákon kegyetlenkedéseket, lincseléseket lát, a véres leszámolásokról, mondja, nem is akar írni.

Ezen a napon nagyon nyugtalan, nem látja, hogy fog az egész végződni. Magyarországon felszámolták a sztalinista rendszert - írja -, de sejtem, hogy felszámolták a szocialista jövőt is. "Nem tud más jövőt elképzelni, csak a szocialistát, de a maga módján, titoista módon. Ezt bizonyítja egész magatartása, naplójának szinte minden megállapítása.

Budapestet „óriási, nyugtalan, borzalmas város”-nak véli, s azt vallja, hogy a magyarországi eseményeknek arra kell figyelmeztetniük a világot: ennek a drámának nem szabad többé megisméltódnie. „A szocializmus miatt, amelynek annak kell lennie, ami: szabadságnak és emberiségnek.”

Naplóját azzal zárja, hogy amit ő Budapesten átélt, azt mások talán másképp élték át, nem tartja tehát magát tévedhetetlennek. (E sorok írója is másképp látta '56 októberét, s erről már többször beszámolt.) Végkövetkeztetése azonban józan: „A történelem fogja ki mondani az utolsó, igaz szót.”

Kimondta. Azt nem tudjuk, Čosić meghallotta-e, okult-e belőle. Az utóbbi évtizedben tanúsított magatartása mintha azt bizonyítaná, hogy nem. És hogy miért

nem, azt naplójának előszavából lehet megérteni. Ugyanis hazatérése után, a napló kéziratának nyomdába adása előtt, december 19-én azt mondja, hogy ami Magyarországon történt, s ami még történni fog, az a világ lelkiismeretének vizsgálója: a forradalmi becsület, a marxista és politikai érettség, a demokrácia, a szocializmus, a haladó erők és törekvések vizsgálója. Habár azt hiszi, hogy a magyarországi eseményeknek „kommunista és írói lelkiismerete szerint” volt tanúja, jó három évtizeddel az események után - ha valóban van lelkiismerete, melynek nem kell okvetlenül kommunista lelkiismeretnek lennie - be kellett volna vallania, hogy tévedett. Hogy mégiscsak a magyar október igazsága volt az igazság, s nem az, melyet ő látni, hallani, sejteni vélt. Ez pedig, még titokzatosabbá teszi azt, amit könyvének előszavában mond: nem hozott nyilvánosságra mindent, amit tud, amit átélt, nehogy valakiknek kellemetlenséget okozzon. Most már rég elmúltak ezek a félelmek, ezek a fenyegetések, úgyhogy nagy kár, hogy Čosić ma, amikor hazájában is gyökeresen megváltoztak a viszonyok az 1956-1957-es évekhez képest, még nem írta meg, nem tette közzé azt, amit 1956/57-ben elhallgatott.

Persze lehet, hogy szerinte ezt 1956 és a magyarság meg sem érdemli.

